

Սրբուհի Մամիկոնյանի անունով եկեղեցի կար, սակայն անունը Մա-Միրո բառէն կուգայ, որ կը նշանակէ Միրոյի ջուրերը: Այսօր քրիստոնեաներու նշխարներուն տեղը յայտնի չէ:

Հոս էին հայոց վանքերէն միոյն աւելաւորները, ուր, կ'ըսէ Աստուածատուր եւ պիսկոպոս Յովհաննէսեանց, իր Պատմութեան մէջ, «մեր ժամանակ հայերէն արձանագրութիւններ գտնուեցան Արեւելից Սարգիս Վրդիի անունով, զոր Յոյները Զնջեցին, երբ քաղաքին կառավարիչը անոր քարերը տանել տուաւ նոր կրպակներու շինութեան գործածուելու համար»:

11. — Այս դժնդակ ժամանակին Ս. Յակոբի հայոց միաբանութեան պետն էր Արոնէն պատրիարք, որ ականատես կ'ըլլար Ս. Գեորգիանի կործանման, և սիրով կառնվէր խոցուած կը մօրմօքէր որ առաջին խալիֆաներու հրովարտակները օգուտ չէին ընեն, ու կ'ազօթէր որ Տէրը այցելէր իր Ս. Եկեղեցիին:

Արոնէն պատրիարքին ժամանակակից է նաեւ Մեսրոպ եպիսկոպոս, որուն անունով հրովարտակ մը կայ, ըստ արար պատմիչին, ուր կ'ըսուի. «Հրամայեցինք Մեսրոպ եպիսկոպոսին՝ արքեպիսկոպոս ըլլալ երուրադմի հայոց վրայ, պատուով վերարկու հացուցինք անոր, և զայն վերատեսուչ կարգեցինք անոնց բոլոր կալուածներուն վրայ, և իրմէ ու իր վանքերէն ամէն նեւ ղուծիւն վերցուցինք, ո՛չ ոք թող համարձակի վանքերէն ձէթ, մօմ և ուրիշ բան պահանջել, և եթէ մէկը յանդգնի մեր հրամանին հակառակ շարժիլ՝ պիտի պատժուի: արգելուած է յանիբաւի ծանրասկանի կամ աւելցնել, անիբաւութիւններ ու զրկանքներ ընել: Ըստ իրենց կամքին թող փակեն ու բանան վանքին գուռը՝ երբ որ ուզեն, և թող ոչ ոք հակառակի ատոր: Որչափ ատեն որ վանքին միաբանները ուզեն՝ Մեսրոպ եպիսկոպոսն իրենց վրայ տէր և իշխող թող ըլլայ, և երբ որ չուզեն զայն, իշխանութենէն վար առնեն իրենց ազատ ընտրութեամբ և իրենց վաղեմի սովորութեան համաձայն: Ո՛չ ոք թող հակառակի այս հրովարտակին: Տրուած 1015ին: (Պատմ. Երուսաղէմի Աստուածատուր Եպիս.

Յովհաննէսեանց, էջ 123): — Սաւաւանեանց չունի այս հրովարտակը իր պատմութեան մէջ:

12. — Հակառակ որ Ս. Երկիրը տազնապալից ու վտանգաւոր կացութիւն մ'առնէր՝ բարեպաշտ ուխտաւորները չէին դադարի այցելելէ Յիսուսի տնօրինական սրբատեղիները, որոնց կարօտով կը մաշէին, և գունդագունդ ուխտի կուգային Արեւելէն ու Արեւմուտէն:

Արեւելէն ուխտի եկողներուն մէջ լուռաւոր աստղերու պէս կը փայլին երկու հայ սրբակեաց ճգնաւորներ, Ս. Մակար և Ս. Սիմէոն, որոնք Հայ Եկեղեցւոյ պարծանքներն են: Կ'արժէ տալ անոնց հակիրճ պատմութիւնը. —

Ա. — Ս. Մակար Միքայէլ անունով աղնուական իշխանի մը զաւակն էր, առաքինի վարքով և ուսումնասէնչ. հաւանաբար Անտիոքցի, ուր Ս. Մակար մեծանուն եպիսկոպոսին քով դաստիարակուեցաւ, և անոր վախճանումէն յետոյ անոր անունն ու աթոռը ժառանգեց իր սրբակեաց արժանիքով: Ան բժշկութեան շնորհք ալ կ'ընդունի, ու ժամանակ մը վերջի խոյս տալով իրեն եղած պատականքի՝ քանի մը ազգակիցներով Ս. Տեղեաց ուխտի կուգայ. կը քարոզէ Հրեաներուն ու Սարակիւնոսներուն. գլխէր անոնց լեզուն, ինչպէս նաեւ Յունարէն և Ասորերէն. ոչ-քրիստոնեաներէն շատերը ճշմարիտ հաւատքին կը դարձնէ, թէ և սաստիկ բրածեծ կ'ըլլայ ու կը բանտարկուի, սակայն հրաշքով կ'ազատի բանտէն: Անտիոքէն, իր ժողովուրդէն կուգան զինքը ետ իր աթոռը հրաւիրելու, սակայն կը մերժէ. Երկու անգամ կ'այցելէ Ս. Երկիրը: Ապա կ'երթայ Գերմանիա, ամենուրեք քարոզելով սիրոյ և անմահ կեանքի աւետարանը: Կը հասնի Գանա քաղաքը, որ ժանտախտէն կը տառապէր, շատերը կը բժշկէ, սակայն ինքն ալ կը վարակուի ու կը մեռնի 1012ին, և ըստ իր հաւաստումին, իր մահէն վերջ ժանտախտը կը դադարի: Իր մարմինը կ'ամփոփուի Բաւոնի մենաստանին մէջ:

Բ. — Ս. Սիմէոն Ս. Մակարի պէս սրբապետաց վանական մըն էր ու մեծ քարոզիչ. աղնուական զօրավարի մը զաւակը.

ծնողքը կ'ամուսնանան զինքը, սակայն առանց ամուսնական առաջատու մտնելու՝ կը հեռանայ Արշարունեաց երկիրը. Ս. Բարսեղի վանական կարգը կը մտնէ, ապա երկու աշակերտներով կ'առանձնանայ Երասխի ձորը: Պատրիարքն ճշնութեամբ կ'ապրի և հրաշագործութիւններ կ'ընէ, խոյս տալով համբաւէ ու պատիւէ՝ Երուսաղէմ կու գայ. Արսէն պատրիարք սիրով կ'ընդունի զինքը, եւ անով կը մխիթարուի. բայց Սիմէոն երկու տարիէն կը հեռանայ փառքէ պատիւէ, և Արեւմուտք կը մեկնէ. Արսէն պատրիարք կը ցաւի անկէ զրկուելուն համար, շրջաբերական թուղթ կը գրէ Եւրոպայի իշխաններուն, թուղթ մըն ալ Սիմէոնին կը յանձնէ, որ Հռոմ կ'երթայ: Արսէն պատրիարքի թուղթին մէջ կ'ըսուի՝ թէ Ինքը Ս. Գեորգիանցի պահապանն է եւ պատրիարք Երուսաղէմի: Ս. Սիմէոն Բենեդիկտոս պապին կը ներկայանայ, որ կը քննէ ու փորձի կ'ենթարկէ անոր հաւատքն ու Հայ Եկեղեցւոյ ուղղափառ դաւանանքը, ու կը հիանայ անոր սրբականաց վարքին ու շնորհքին և Հայ Եկեղեցւոյ ուղղափառութեանը վրայ: Ս. Սիմէոն բժշկութիւններ կ'ընէ Հռոմի մէջ, և մեծ հրաշագործ սուրբի մը համբաւին կ'արժանանայ, բայց չուտով խոյս կուտայ խուժանէն և կ'երթայ շրջելու Անգղիա, Սպանիա ու Դալիա, ամենուրեք քարոզելով և բժշկութիւններ ընելով: Կրկին Իտալիա կը վերադառնայ եւ Մանդաւա քաղաքի մենաստաններէն մին կը մտնէ, ուր իր մայրնի լեզուով ժամերգութիւն կ'ընէ: Կը վախճանի 1016ին, եւ հոն կը թաղուի: Բենեդիկտոս պապի հըրամանով սուրբերուն կարգը կը դասուի, որուն յիշատակին մատուցներ ու սեղաններ կը շինուին, և մինչ և այժմ կը ամօնուի իր յիշատակը: — Լատին եկեղեցին իրրեւ կաթողիկէ կ'ընդունի այս երկուքն ալ, սակայն անոնք ճշմարիտ քրիստոնեայ սուրբեր են և Հայ Եկեղեցւոյ հարապատ դաւաններն ու փառքերը:

13.— ԺԱՐԳ ԳԱՐՈՒ ՍԿԻԳՆԵՐԻՐ ԵՐԱՆԵՆԻ
կարեւոր խնդիրն էր աշխարհի կատարածի կամ վախճանի գուշակութիւնը, այն է հազարամիայ սխալ վարդապետութիւնը, ըստ որում Քրիստոսը 1000 թուականին Աստուածորդին պիտի երեւեր և վերջին դաւ

տաստանը տեղի պիտի ունենար Ս. Քաղաքին մէջ. ուստի ամէն ոք կը ջանար հոն փութալ, ուխտաւորներու հոկայ բազմութիւն մը լեցուցած էր Սուրբ Քաղաքին փողոցները, հարուստ իշխաններու և բարեպաշտ ուխտաւորներու հետ նաեւ աղքատ և սինջոր մարդիկ կը շրջէին Երուսաղէմի փողոցները: Կարծես թէ այս շարժումը իր օգուտն ալ ունեցաւ Ս. Երկրի վանքերուն համար, հարուստ եւ մեծափարթամ իշխաններ իրենց գանձէն առատ նուէրներ կը բաշխէին սրբավայրերուն, անոնց նորոգութեան համար՝ սարսափած վերջին դատաստանի տանջանքներէն, կը յուսային անոնց փոխարէն երկնային վարձատրութիւն ստանալ:

Մինչ այդ, Եգիպտոսի և Պաղտատի իշխանները կը կռուէին Ս. Երկիրը իրարու ձեռքէն յափառակելու համար: Իսկ 1021ին Սկիւթացիք հիւսիսէն հեղեղի պէս կը թափին Հայաստանի վրայ, կը տիրեն Պարսկաստանի, ուր Սելճուկի թուր Տուզըլը մահմետականութիւն կ'ընդունի ու Պարսից թագաւորութիւնը կը վերականգնէ, և իր սուրը կը հասցնէ մինչ և Ս. Երկիրը, մինչ անգին, Կ. Պոլիս, յոյն կայսրերը բուլղանդական սին վէճերով զբաղած էին:

14.— ԺԱ. ԳԱՐՈՒ Հայ Երուսաղէմի պատմութեան փայլ մը կուտայ Գրիգոր Վկայատէր կաթողիկոս, որ մեծ փափաք ունէր այցելելու Ս. Երկիրը, ինչպէս նաեւ Եգիպտոս, ու սուրբերու վկայաբանութիւնները հաւաքել: Կ. Պոլիս այցելելէ յետոյ՝ ճամբայ կ'ելլէ գէպի Երուսաղէմ, սակայն, ծովուն եկելով ծովանութեան հետեւնքով, փոխանակ Յովպէի նաւահանգիստը երթալու՝ նաւը կը քուլի գէպի Աղեքսանդրիա, ուր մեծ պատուով կ'ընդունուի և ժամանակ մը կը մնայ հոն և Եգիպտացի անապատականներու վկայաբանութիւնները կը հաւաքէ. իր քրոնոգրին Գրիգոր եպիսկոպոսը փոխանդ կը կարգէ իրեն և ճամբայ կ'ելլէ: Թէեւ չի յիշուի անոր Ս. Քաղաք այցը, սակայն կարելի է ըմբռնել որ առանց Երուսաղէմ հանգիպելու, ուր երթալու համար ճամբայ ելած էր, վերադարձած ըլլայ իր աթոռը: Արեւմուտք երթալու ակնարկութիւնը՝ Կիրակոս պատմիչ սխալմամբ Հռոմ կը հասկնայ, Ուուսայցիքի Հռոմը

(Կ. Պոլիս) Հովոմ գրելով, և զոր Հ. Մ. Չամ-
չեան իբրև իրողութիւն կ'ընդունի՝ ի նը-
պաստ կաթողիկոսեանն:

Անշուշտ, Երուսաղէմի Ս. Յակոբեանց
միաբանութեան մէջ մեծ ոգևորութիւն յա-
ռաջ բերաւ Վկայասէրի նման սրբափայլ և
քաջ հայրապետի մը ներկայութիւնը, ու-
րուն մասին, գոթախոսարար պատմական
տուեաներն չունինք:

15. — ՈՒՆԵՏԱՆԻ ՈՐՈՒԹԻՒՆ. — Այս չըբ-
ջանին Ս. Երկրի քրիստոնեաները չարաչար
հալածանքներու և կեղծութեան կ'են-
թարկուէին՝ արաքներու սեղծութեան թուը-
քերու և Թարակինոսներու անգթութեան
առարկայ ըլլալով: սակայն ուխտաւորու-
թիւնը չէր դադրեր՝ հակառակ այս բոլոր
խտգոթութիւններուն. Հայաստանէն և ուրիշ
երկրներէ գունդագունդ կուգային բարե-
պաշտները բազմաթիւ և տաժանակիր
ճամբորդութեամբ. յաճախ աւագաններու
ձեռքը կ'իյնային ու կողոպտուելէ վերջ՝
երբ Ս. Քաղաքի պարիսպի դուռներուն կը
հասնէին՝ զանոնք զոյգ կը գտնէին իրենց
առջև, և չէին կրնար ներս մտնել՝ մինչև
որ անձկութիւն մէկական ոսկի տուրքը չձեռ-
բէին, իսկ չըբաւորները պարիսպին քով
թափառելով՝ անօթութիւնէ կը հիւժէին ու
կը մեռնէին, շատ անգամ ալ բռնաժամ կ'ը-
լային, առանց իրենց նուիրական ուխտը
կատարելու:

Եկեղեցիներու մէջ քրիստոնեաները ա-
զատ չէին իրենց պաշտամունքը կատարե-
լու. ծեծ, կողոպուտ և խռտանդուս ան-
պակաս էին: Անկարելի է առանց արցունք-
քի նկարագրել հաւատացեալներու քաշած
չարչարանքները:

Երբ ուխտաւորները իրենց հայրենիք
կը վերադառնային, լալով ու արցունքով
կը պատմէին Երուսաղէմի եկեղեցիին տա-
ռապանքները, իբրև ականատեսներ, որ կը
մորմոքեցնէր հաւատացեալներու սիրտը, և
կը մղէր զիրենք գալու և Ս. Երկրիւր ա-
զատելու: Եւ արդարեւ Եւրոպայէն, Պետրոս
անապատականի քարոզութեամբ, ԺԱ. դա-
րու վերջերը խաչակիրները եկան ու գրաւե-
ցին Ս. Երկրիւր մահմետականներու ձեռքէն:

16. — ԱՄՓՈՓՈՒՄ. — Ա. — Ջանա-
ցինք, որչափ կարելի է, հակիրճ գիծերով,

ներկայացնել արաբական շրջանին Հայ Ե-
րուսաղէմի պատմութիւնը. տունք ժա-
մանակի քաղաքական կացութիւնը, նշա-
նաւոր գէմքերը իրենց սեղմ նկարագրով,
երեք նշանաւոր պատերաքներու — Աբ-
րահամի, Գրիգոր Եղեմացիի և Աբսէնի մա-
սին համառօտ տեղեկութիւններ:

Թ. — ԺԱ. դարը Բագրատունեաց թա-
գաւորութեան շրջանն է, ցաւալի է որ ո՛չ
մէկ յիշատակութիւն ունինք անոնց մեծա-
գործութեանց մասին՝ Ս. Երկրի մէջ, և ա-
նոնց օժանդակութեան՝ վանքերու վերա-
շինութեան համար, սակայն կարելի չէ որ
անոնք ստատարած ըլլան Ս. Երկրի հայ
վանքերու և Ս. Յակոբի միաբանութեան,
ուխտաւորութեամբ և իրենց առատածնոն
նուէրներով:

Բ. — Ս. Աթոռոյ միաբանական ներ-
քին կեանքի, տնտեսական վիճակի և վար-
չութեան մասին՝ ոչինչ ունինք իբրև ծա-
նօթութիւն, պատմութիւնը կը զլանայ մե-
ղի որ և է տեղեկութիւն: Սակայն, եթէ
վաւերական է Աբրահամ վարդապետի ճամ-
բորդութիւնը 40 վանականներով ի Մեքքէ,
եթէ անոր արուած ապագովագրին մէջ յիշ-
ուած բոլոր սրբապաշտներն ու վանքերը հա-
յոց սեպականութիւնն էին՝ մէկտեք է հե-
տեցնել ուրեմն՝ թէ կազմակերպեալ վա-
նական միաբանութիւններ կային՝ այդ վան-
քերն ու սրբատեղիները պահպանելու հա-
մար, որոնց մէջ բաւական թիւով ձեռա-
գիրներ ընդօրինակուած են վանականներու
ձեռքով, թէև մեր ձեռքը հասածները Ժ.
դարէն անգիրն չեն անցնիր:

Աբրահամ պատրիարքին արուած հը-
րովարտակին մէջ կը յիշուին հայոց ունե-
ցած կալուածներն ու արեւը, ինչ որ կը
նշանակէ թէ այդ ժամանակներէն սկսեալ
Ս. Յակոբ ունեցած է արդիւնաբեր անշարժ
կալուածներ, սակայն եկամտի զլխաւոր,
չըսելու համար միակ՝ աղբիւրը ուխտաւո-
րութիւնն էր:

Վարդական տեսակէտով՝ գոռար թէ
այդ վաղեմի ժամանակներ կանոնաւոր ժո-
ղովական և տնտեսական կազմակերպու-
թիւններ եղած ըլլան, այլ վանքերու տե-
տւչներ և վանահայրեր, որոնց պարտա-
կանութիւնն էր յամենայնի հնազանդիլ Ս.
Յակոբի պետին կամ պատրիարքին:

Գ. — Հայ միաբանութեան յարաբերութիւնը իշխող իսլամ կառավարութեան հետ եղած է, ինչպէս միշտ, օրինական հնազանդութիւն և քաղաքական կատարել հպատակութիւն, վասնզի հայեր Ս. Երկրին մէջ ո՛չ մէկ քաղաքական տեսակետ կամ նպատակ կը հետապնդէին, ինչպէս մինչև ցայսօր, այլ իրենց միակ նպատակն էր պայծառ պահել Ս. Տեղերը և անխափան կատարել իրենց կրօնական պատամուռները։ Յունաց պէս զօրաւոր թագաւորութիւն մը չունէին, որ մերթընդ մերթ կը տիրէր Ս. Երկրին եւ Յունաց դիրքը կը զօրացնէր քաղաքականապէս։ Հայերը խոհեմ էին այդ տեսակետով հնազանդութիւն ցուցնելու տիրող իշխանութեան, կը բաւէր միայն որ ազատ ըլլային իրենց հաւատքի խոտաովանութեան ու սուրբ պաշտամուռներու կատարման մէջ։ Ասոր համար աւելի վստահութիւն կը վայելէին քան ուրիշները, եւ շնորհներու կ'արժանանային, ինչպէս կը վկայեն իրենց շնորհուած ապահովագրերն ու հրովարտակները։

Դ. — Միւս քրիստոնեայ ազգերու հետ ալ հայոց յարաբերութիւնը բարեկամական էր ու սիրալիւր, հինէն ի վեր։ Ինչպէս կը յիշուի Մուհամմէտի հրովարտակին մէջ, Դպտի, Հապէշ և Ասորի եկեղեցիները Հայոց հետեակներն եղած են Ս. Երկրին մէջ, և սրբալայրերուն մէջ վայելած են Հայոց պաշտպանութիւնն ու հովանին։ Իսկ բիւզանդական մեծ եկեղեցիին հետ Հայ եկեղեցւոյ յարաբերութիւնը շատ լաւ չէ եղած միշտ, քանի որ Յոյն եկեղեցին յոյսած իր կայսերապաշտպան զօրութեան՝ հիւզէր իրեն ենթարկել միւսները։ Յարութեան տօնին, Մուսուսի խնդիրը և լուրը կը ցուցնէ այդ ոգին։ Բիւզանդական տիրապետութեան շրջանին՝ Հայ եկեղեցին ստիպուած էր յաճախ գլուխ խոնարհել Յոյն եկեղեցիին, սակայն, արաբական շրջանին՝ գտաւ իր անկախութիւնը և իր դիրքը զօրացուց՝ վայելելով արաբ խալիֆաներու պաշտպանութիւնը։

Ե. — Ս. Տեղեաց մէջ Հայոց դիրքը շատ կը զօրանայ արաբական շրջանին, եթէ վաւերական է Աբբահամ պատրիարքին տրուած ապահովագրի պատճենը, հայ միւս-

բանութիւնը գերազանց և փառաւոր դիրք մը կը գրաւէր սրբալայրերու մէջ, անոր մէջ իբրև հայոց սեպականութիւն կը յիշուին գրեթէ բոլոր կարեւոր տնօրինական սրբատեղիները. — Ս. Գերեզմանը, Ս. Յարութեան Տաճարի բոլոր մասերը, Գողգոթան, Համբարձման լիւր, Բեթղեհէմի Ս. Մնեղեան եկեղեցին, և մինչև Ամմարիոյ վանքը։

Անաստաս Վրդ. ի յիշած Դ. Դարուն շինուած 72 վանքերէն շատերը անշուշտ տակաւին կանգուն կը մնային մինչև արաբական շրջանը, երբ ինքը գրի կ'առնէր զանոնք։ Սրոնի բարձունքին վրայ Ս. Յակոբի գրաւած պատկառելի դիրքը պատմական անհերքելի փաստ մըն է հայոց ունեցած մեծ ու նախանձելի իրաւունքներուն Ս. Քաղաքին մէջ։

Զ. — Ս. Յակոբի միաբանութեան կըրթական վիճակի մասին գրեթէ ոչինչ բերած է մեզի ժամանակին պատմութիւնը՝ իրեւ տեղեկութիւն, միայն Մուհամմէտի ապահովագրին մէջ կը յիշուին ի միջի այլոց Վննոնց տուի ... բոլոր իրենց վանքերը, եկեղեցիները, դպրոցները, կառուածներն ու արտերը։ Որմէ կը հետեւի թէ մէկէ աւելի դպրոցներ ունէին հայեր, բայց թէ ի՞նչ տեսակ դպրոցներ էին անոնք, ո՛րքան աւազակերութիւն ունէին, և ի՞նչ ծրագրի վերայ հիմնուած էին, ոչինչ գիտնք։ Դժուար թէ կանոնաւոր և կրթական խնամաւ ծրագրեր ունեցող դպրոցներ ըլլային, այլ հաւանաբար վանական պղտի վարժոցներ, ուր վանականներ կը պատրաստուէին, եւ կամ աւելի վաղեմի դրութեամբ՝ փոքրաւորներ կամ մանուկներ, առ ոտս վարդապետին կ'աշակերտէին և վարժուելով միաբան կ'ըլլային։ Թէ և Նրուսաղէմի Թաղվամնշալակ դպրոցը հինէն կը յիշուի, ինչ որ պատրաստուած եւ լեզուադէտ թարգմանիչ վարդապետներու փաղաճք մը կ'ենթադրէ։

Է. — Գալով հայ գաղութին եւ ուխտաւորութեան, առաջինի մասին ոչինչ ունինք ըսելիք, քանի որ պատմութիւնը բոլորովին կը լռէ այդ մասին, հազկական մեծ գաղութ մը կարելի է և ենթադրել, թէ եւ Օմարի զինուորներու և այլերի պատմու-

թիւնը կը ցուցնէ թէ կալուած ունեցող հայեր կային. հաւանաբար Ս. Յակոբի սեպհականութիւնն էր: Աւելի վաճաքեալ շուրջը ոպասաւորներու և մշակներու ընտանիքներ կրնային ըլլալ, և Ուխտաւորներ, որ կը թշուր թէ բաղմամբու էին, և ամէն տարի կը նորոգուէին: Շատեր երկար առնէն կը մշակային Ս. Երկիրը, կը շրջէին բոլոր նուիրական սրբավայրերը, և ոմանք վաճաքեալ կը

մտնէին ու կրօնաւորի սքեմ կը հազնէին: Առանց ուխտաւորութեան հայ վաճաքեալը անշուք պիտի մնային և միաբանութիւնները անտեսապէս եւ թուապէս պիտի տկարանային. ուխտաւորութիւնն է որ իր առատ նուէրներովը պահած է վաճաքեալ ու սրբավայրերը, որոնք եղած են ու կը մնան միշտ Հայ Երուսաղէմի պատմութեան առանցքն ու նպատակը: (Վեջը)

ՍԻՈՆ ՎԴԴ. ՄԱՆՈՒԿԵԱՆ

ՊԱՏՄԱԿԱՆ ՎԱԿԵՐԱԳԻՐՆԵՐ ՊԷՂՐԱՄ ԷՆ ԷՐՄԷՆԻՒ ՄԱՍԻՆ

Պ.

Նախորդ յօդուածներով ամբողջական թարգմանութիւնը տուած էի պատմական երեք կտոր վաւերագիրներու, որոնց պարունակութիւնն կը պարզուէր, թէ զինական անյաջողութեան հետեւանքով վէճերութեան պաշտօնը ձգելէ ետք՝ Պէհրամ էլ էրմէնի իր հայկական զօրագուններով պահ մը ապաստանած է թէլլ Պաշկի կողմերը և ապա Հաֆիզ իսախանի հետ թղթակցելով յաջողած է ապահովութեան թուղթ և արտօնութիւն ձեռք բերել Եգիպտոս վերադառնալու համար:

Պէհրամի պաշտօնակութեան յուզիչ պարագաները պատմագրող մէկէ անկէ մասնադիւրներ կը վկայեն, թէ հայագիր վէճերին ձախողութեան պատճառ եղած է իր հակառակորդներուն և մրցակիցներուն կողմէ մի Գահրէի մէջ պատրաստուած զաղտնի դաւադրութիւն մը, որու հիման վրայ ըմբոստ վալիսի ղէմ մղուած ճակատամարտին մէջ Պէհրամի բանակին մահմետական զինուորները դաւալք եղած և թըշնամին կողմը անցած են: Խնդիր է սակայն գիտնալ, թէ որոնք են եղած այս դաւադրութեան հեղինակները, կամ արդեօք Հաֆիզ իսախանի գործած մասնակցութիւն ունեցած է լարուած դաւին մէջ: Միջնադարեան մեզի ծանօթ աղբիւրներ վճռական արտայայտութիւններ չեն ընէր

զժախտաբար այս մասին, այլ ճշմարտութեան սիրահար ընթերցողը կը ձգնէ խաբխափումի մէջ: Յարգ մութի մէջ մնացած այս խիստ կարեւոր կէտն է, ուրիշ, որ կը լուսարանուի Սոքի էլ Աւեսայի մէջ տեղ գրտած 4րդ վաւերագրով մը, ուր պարզուած կը գտնենք միանգամայն յիշեալ դաւադրութեան տուն տուող շարժառիթները:

Խնդրոյ առարկայ վաւերագիրը Հաֆիզ իսախանի կողմէ Սիկիլիոյ քրիստոնէայ թագաւորին ուղղուած պաշտօնագիր մըն է, որուն արարեալն բնագիրը 6 միծաղիր էջեր կը գրուէ Գալաթիանտի գործին մէջ և որով Եգիպտոսի գահակալը տեղեկութիւն կը հաղորդէ Սիկիլիոյ իր պաշտօնակցին՝ օրուան հրատապ հարցներուն և վարչական քանի մը կարգադրութիւններու մասին: Պատմական տեսակէտէն թերեւ օգտակար պիտի ըլլար ամբողջական թարգմանութիւնը տալ ակնարկուած վաւերագրին, բայց «Սիոնի» սուղ էջերը անարժէք տեղեկութիւններով և միջնադարեան ճոռտարանութիւններով չխնդրելու մտահոգութեամբ՝ ստորեւ կը թարգմանեմ գրութեան այն հատուածը միայն, որ ուղղակի աղբիւր ունի մեզ հետաքրքրող նիւթին հետ: (Տե՛ս Սոքի էլ Աւեսա, հատ. 2. էջ 458):

«Աստուծոյ ծառայ ու սիրելի և հաւատացեալներու հրամանատար Ապտէլ Մէհմետ Ապուլ Մէյմուն էլ Հաֆիզ Լիտիլիլան Իմամին (իսախանի) կողմէ

Առ արքան Սիկիլիոյ կղզւոյն, Անքուրիայի(1), Անթալիայի(1), Գըլլաւրիայի (Գա-

(1) Տպագրութեան կամ ընդօրինակութեան ս-ը խալիքն են ապահովարար Անգուստինոս կամ Անթա-